

УДК 72.01

В.А.ТЕСЛЕНКО

*Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури***ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПОЗИЦІЙНИХ ОСНОВ
АРХІТЕКТУРНОГО ОБ'ЄКТУ В ІСТОРИЧНІЙ ЧАСТИНІ МІСТА**

Аналізуються композиційні особливості архітектурно-художніх стилів, які сформували історичні райони міст, а також традиційні напрямки реконструкції історичних частин міст. Розкриваються особливості прийомів архітектурної композиції новобудов в історичному середовищі.

Анализируются композиционные особенности архитектурно художественных стилей, которые сформировали исторические районы городов, а также традиционные направления реконструкции исторических частей городов. Раскрываются особенности приемов архитектурной композиции новостроек в исторической среде.

In the article composition features are analysed architectonically artistic styles which formed the historical districts of cities. Traditional directions the reconstruction of historical parts of cities are analysed. The features of receptions of architectural composition of new buildings open up in a historical environment.

Ключові слова: композиційні основи, реконструкція, історичне середовище.

Населене місце – це специфічне просторове середовище, яке формується в процесі розвитку суспільства та стає оболонкою, що вміщує прояви суспільного життя. Зв'язок історичного минулого, що сягає своїми коріннями витоків нашої культури та всього того нового, сучасного, що приніс нам технічний прогрес, надає неповторності та унікальності міському середовищу. Середовище, яке зберігає інформацію про минуле, яке позначене відбитками руху часу, володіє особливою цінністю в уяві сучасної людини, задовольняючи тяжіння до часової перспективи, яке прищеплено йому історичністю культури ХХ ст. [1, с.113]

Мета дослідження пов'язана з проблемами збереження історичного середовища українських міст. Не секрет, що розвиток індустріального містобудування в ХХ ст., в нашій країні мав і негативні наслідки. Серед головних проблем, які породило індустріальне містобудування постала проблема занепаду центрів великих міст, забудованих до індустріальними спорудами. Життя не стояло на місті, і процеси реконструкції центрів міст набирали обертів. В історичних районах почали розміщувати сучасні, як на той час, споруди, які виразно дисонували з оточенням. Коли процес набув характеру «навали», стало зрозуміло, що під загрозою щось більше ніж купка «старого каміння». Під загрозою зникнення опинилася, власне колективна пам'ять спільноти. Природно, це викликало занепокоєння не тільки в архітекторів, але і у всьому суспільстві, підняло навіть перші хвилі суспільного противу.

Проблемою реконструкції історичної забудови займалося багато

дослідників, які в своїх роботах репрезентують головні напрямки досліджень [1]. Водночас серед безлічі напрямків і досліджень процесів реконструкції історичних міст бракує теоретичних робіт, які б вивчали саме композиційні основи новобудов.

Загальний образ історичних районів більшості наших міст склався впродовж XVIII та XIX століть. За цей час змінювалась планувальна структура міст, зростала їхня територія, вулиці прикрашалися будівлями, які належали до стилів бароко, класицизму, історизму, модерну та конструктивізму. Відповідно, кожен стиль приносив свої, притаманні тільки йому композиційні принципи, як в архітектурі, так і в містобудуванні. Так, для Українського бароко було характерно розміщення культових споруд в фокусі кількох вулиць. Навколо соборів вирувало суспільне життя громади, шуміли базари, працювали школи. Тогочасні вулиці, направлені на культову споруду, вигадливо прокладалися у повній згоді з будовою рельєфу. Зважаючи на це, об'ємно-просторова композиція будівель, ритміка фасадів і декору мала підкреслено динамічний характер.

Грандіозна містобудівна діяльність, яка розгорнулася в Російській імперії у другій половині XVIII ст. була відзначена печаткою нового архітектурного стилю – класицизму. В руках імперської адміністрації класицизм із його логікою регулярного планування, строгістю форм і композиційних рішень був зручним інструментом перетворення знову створеної імперії. У першій третині XIX ст. він вступає в нову фазу розвитку, який іменують високим класицизмом, а іноді і російським ампіром. Архітектурно-художній образ архітектурного спорудження цього періоду будується на сполученні підкресленої монументальності будинку і витонченій простоті його декору. Тому не випадково ведуча роль у декорі належить найчастіше греко-доричному чи тосканському ордеру і круглій скульптурі, що підкреслюють монолітну міць спорудження.

Помітною рисою містобудування першої третини XIX ст. залишався, як і колись, підкреслений геометризм міського планування. Навпаки, граничний лаконізм архітектурних форм сполучався з ясністю композиційного задуму і життєрадісним колоритом у фарбуванні. Білосніжні колони на тлі жовтої гладкої стіни немов би відміряли відстані на безкінечних проспектах.

Скасування кріпацтва в 1861 р. викликали підйом ділової активності і, як наслідок, будівельний бум по всій Російській імперії. Починається будівництво дохідних будинків, що заміщують в міському просторі садиби дворян і «простих» обивателів. Будуються заводи і фабрики, торгові і промислові будинки, вокзали, банки та інші небачені до того часу споруди. Спостерігаються дві взаємопротилежні тенденції. З одного

боку руйнується вуличний фронт і з'являються нові архітектурні комплекси, де будівлі вільно розташовані в просторі. На фасадах з'являються романські мотиви, немов нагадуючи глядачам про замкову та церковну архітектуру.

Теоретики архітектури того часу проголосили, що у світовій архітектурі вже створені всі зразки прекрасного, залишається лише їх застосовувати. Малися на увазі досягнення архітектури середньовічного західноєвропейського і давньоруського зодчества, що зрівнювалися у своїх правах із класичним. Пізніше цей напрямок був названий еклектичним. Центри міст почали здобувати риси архітектурних музеїв. Зроблені в мініатюрі ренесансні куполи, класичні карнизи, барочні розкріповки і вставки, черепашкові прикраси рококо, ампірні гірлянди, каріатиди і атланти у великій кількості використовувалися для прикрашання фасадів будинків.

На початку ХХ ст. чітко проявилася нездатність представників еклектичного напрямку в архітектурі створювати архітектуру, що відбивала дух того часу. Стилізаторство стало непридатним в умовах розвитку (як на той час) будівельної індустрії, появи нових будівельних і конструктивних прийомів, найважливішими з яких стали застосування залізобетону і металевих конструкцій. З'являються нові типи будинків, що вражають сучасників своїми масштабами – універсальні магазини, вокзали, банки, будинки ринків, комплекси дохідних будинків. Нові конструктивні прийоми вимагали заміни застарілої еклектичної архітектурної системи.

На початку ХХ ст. майже у всіх країнах Європи й Америки поширився так називаний «новий стиль», що у Російській імперії одержав назву модерн. Цей стиль з'явився в 1893-1894 рр. у творчості бельгійського архітектора В. Орта, потім поширився в інших країнах. Як стиль, модерн був дуже різноманітним і суперечливим – від принципової відмови, від яких-небудь формальних ознак минулих епох, до модернізованого стилізаторства в з'єднанні з новими декоративними прийомами; від насиченості пластичним декором спорудження до раціоналістичного трактування його форм.

Протилежна група архітекторів відмовилася від новацій в області архітектурного формоутворення і продовжувала відстоювати свої позиції, незмінно пропагуючи використання історичних стилів «у їхній недоторканій самотності і незмінності». Представники цього реставраторського плину затверджували, що треба використовувати готові форми архітектури минулих сторіч [2, с.264].

Таким чином, в історичних кварталах наших міст ми маємо достатньо різностильову забудову. Але, ці будівлі об'єднують багато рис. По-

перше, це виразна тектонічність членування фасадів, по-друге – це ритмічність членування фасадів декором, по-третє – це використання традиційних матеріалів та кольору. До цього переліку слід додати використання декоративних елементів, розписів та скульптури з місцевою та світовою мистецькою символікою. Емоційний вплив досягався різноманітністю масштабів, кольору, зміною ритмів декору на фасадах. Комфортність середовищу надавали традиційні матеріали та людський масштаб членувань.

Відповідно, архітектори намагалися яким то чином виробити єдині підходи до реконструкції цих кварталів. Як ми знаємо, на хвилі розвитку модерністської архітектури отримав перевагу прийом контрасту. Ще на початку XX ст В. Гропіус наголошував: «Саме контраст між різними стилями створює високе емоційне сприйняття...» [3, с.193]. Здавалося, що сміливі мистецькі досягнення, які спираються на прогресивні інженерні рішення та використання нових матеріалів створять комфортне середовище високої якості. Яскравих прикладів і наша і закордонна практика надала нам немало. Так, ми можемо назвати відомі багатопверхівки біля Печерської Лаври в Києві, або більш ранні приклади – будівля банку в Штутгарті в районі забудови XIV ст., або готель «Росія» поряд з московським кремлем.

Так, впродовж двох останніх десятиліть з'ясувалося, що найбільш вдалим напрямком реконструктивних робіт став середовищний підхід. Як вважає О. Скокан, саме тоді, коли поняття "історичне середовище" і "культурний контекст" прийшли в архітектурну практику колишнього СРСР, проєктувальники усвідомили, що їхня діяльність спрямована на зміну і розвиток всього архітектурного середовища. Поступово передові архітектори відмовилися від ідеї проєктування яскравих і ефектних будівель, придатних лише для відкритого поля, і навчилися вбудовувати їх в існуюче міське середовище, в культурний контекст міста. Підхід до проєктування, в рамках якого велике або пріоритетне значення приділяється факторам існуючого просторового оточення, отримав назву «середовищний». До середини 1980-х років, коли наше суспільство захлеснуло хвиля протесту проти всього і вся, тема охорони історичної спадщини стала одним із приводів протистояння офіційній політиці [4, с.1].

Водночас, паралельно з «революційними» архітектурними творами, з'явилося багато робіт, об'ємно-просторова композиція яких будується на відмінно інших мистецьких засадах. Головним прийомом, який використовували ці архітектори, став прийом нюансного вписування. Тобто, і абсолютні розміри будівель, і пропорції фасадів, і використані матеріали повинні були відповідати традиціям архітектурного оточення. Найбільш цікавим прикладом може слугувати будівля ратуші в Бенсберзі,

побудована в 1965 р. за проектом Г. Бьома. Водночас, типовим зразком «нюансної» реконструкції можна назвати будинок для літніх громадян та дитячий садок в Мюнхені (рисунок).

Будинок літніх громадян та дитячий садок в Мюнхені

Як бачимо, і розміри, і кількість поверхів, а також ритмічна побудова фасаду відповідають оточенню. Таким чином, метою роботи архітектора, який працює в історичному середовищі, є створення естетично повноцінного, збалансованого архітектурного середовища, відновлення традицій міської культури.

Сучасний світ архітектурного проектування як окремих об'єктів, так і комплексів робить основний акцент на поліфункціональність, взаємопроникнення функцій і багаторівневість простору. Даний підхід дозволяє повніше врахувати соціальні, утилітарно-функціональні, ергономічні, естетичні вимоги. Природно, що при такому підході завдання збереження комфортного міського середовища, що вже має свій індивідуальний художній образ, виходить на перший план.

Виразність архітектурної зовнішності нових споруд створюється за допомогою різноманітних композиційних прийомів, які пройшли апробацію часом. Серед цих прийомів слід назвати наступні:

- виявлення тектонічної основи конструкції, при цьому підкреслюють горизонтальний та вертикальний характер членування фасаду;

- ритмічне повторення елементів декору фасадів, яке зменшує однотонність протяжності фасадів сучасних будівель і виразно формує вуличний фронт;

- збагачення пластичного рішення сучасних фасадів, за допомогою поєднання глухих та зашкленених поверхонь, що усуває монотонність фасадів та надає необхідної дрібної ритмічності членуванням;

- використання традиційних кольорів і фактури матеріалу, що виділяє окремі конструктивні деталі або просторово розчленовує фронт будинку;

- використання засобів монументального та декоративно-прикладного мистецтва, що надає будівлі індивідуального вигляду й особливої архітектурної виразності.

1. Иконников А.В. Искусство, среда, время. Эстетическая организация городской среды. – М.: Советский художник, 1984. – 336 с.

2. Нариси історії архітектури Української РСР (Радянський період). – К.: Держ. вид-во літ-ри з буд-ва і арх-ри УРСР, 1962. – 199 с.

3. Мюллер-Менкенс Г. Новая жизнь старых зданий. Непрерывность развития архитектуры: Пер. с нем. – М.: Стройиздат, 1981. – 247 с.

4. Скокан.А. Два слова о средовом подходе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. Kultura-portal.ru/search, php](http://www.Kultura-portal.ru/search.php), 18.02.2002.

Отримано 08.11.2011

УДК 72.01

А.А.КОРОВКИНА

Харьковская национальная академия городского хозяйства

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ШКОЛЫ МОДЕРНА НА УКРАИНЕ

Рассматриваются особенности региональных школ архитектуры модерна на территории современной Украины.

Розглядаються особливості регіональних шкіл архітектури модерну на території сучасної України.

The article reviewed the features of the regional schools of Art Nouveau architecture in the modern Ukraine territory.

Ключевые слова: модерн, региональные школы, стилевые особенности, конструкции, материалы.

Мисли о новом стиле зарождалась в умах многих архитекторов в конце XIX в. Украинские архитекторы А.И. Бернардацци, А.В. Кобелев, П.Ф. Алешин высказывались о новых формах в архитектуре, конструкциях и материалах. В 1892 г. на I съезде русских зодчих А.И. Бернардацци говорил: "Сила вещей в связи с небывалым развитием смелой и пы-